

ских професора, од којих су неки били врло активни у својим црквеним општинама.

Три посебна поглавља посвећена су српским православним општинама у Љубљани, Цељу и Марибору, са детаљном реконструкцијом података везаних за организацију и управу; светосавским прославама; свештенству; црквеним обредима и празницима; тешкоћама око увођења веронауке; делатности верских хуманитарних удружења; верском животу итд. Последње поглавље говори о изградњи храма Св. Саве у Цељу (1932), цркве Св. Ђирила и Методија у Љубљани (отворена 1936. мада недовршена) и цркве Лазарице у Марибору (изградња је започела 1934/35. али црква није била до краја завршена; 1941. немачки окупатор је минирао и порушио храм). Аутор наглашава да су, поред верских и црквених порука, ови монументални објекти укључивали и снажну националну, југословенску симболику.

Монографија је опремљена са више од тридесет занимљивих и до сада непознатих фотографија, бројним табеларним приказима, резимеом на енглеском језику и именским регистром. Изузетно значајно дело за историју Српске православне цркве у међуратном периоду, као и за историју Краљевине СХС/Југославије, које заслужује да буде преведено на српски језик и добије пажњу не само домаћих историчара већ и шире јавности заинтересоване за ове теме.

Радмила РАДИЋ

Slaviša Perić.
Srpski dobrovoljački korpus 1941–1945.
Beograd (Slaviša Perić), 2018, 402.

Од пропасти социјализма и његове историографије, тежиште истраживања о Другом светском рату на простору Југославије се све више премештало на некада запостављену, поражену страну у грађанском рату. У Србији су главна тема постали четници, а у Хрватској усташе – што је било у складу са стварањем нове слике прошлости по потреби национално надахнуте садашњости. Оваква духовна и научна клима је омогућила да се постепено пређе и на изучавање колаборационистичког режима у Србији, о чему се појавио низ вредних радова. На одређени начин, Српски добровољачки корпус је био део тог режима. Стајао је под политичким утицајем екстремно десног покрет Збор Димитрија Љотића, а као мања војна формација није био главна тема радова о периоду Другог светског рата, бар не оних озбиљних, са научним аспирацијама. Управо изашла књига Славише Перића је у том погледу изузетак.

После врло кратког увода (стр. 5–9) највећи део остатка књиге је структуриран према различитим јединицама унутар Српске добровољачке команде (односно касније корпуса). Ово делимично важи и за странице посвећене евакуацији/повлачењу из Србије и активностима СДК у Словенији у последњим месецима рата. Тек на самом крају књиге (од стр. 311 надаље), аутор се окреће тематској обради појединих важних питања као што су однос ратног премијера Србије Милана Недића према СДК (311–316) и односи СДК и четника (које аутор у тексту доследно назива равнгорцима) (317–339). Последње поглавље приказује изручење бораца СДК снагама НОВ по окончању рата и њихову даљу судбину (коју Перић види као ратни злочин). Књига се завршава кратким закључком, *de facto* сажетком (350–352).

Књига Славише Перића о СДК представља хвале вредан истраживачки напор. Аутор је уложио огроман труд да, на основу веома обимне архивске грађе и (најчешће) мемоарске литературе некадашњих бораца, реконструише борбени пут ове војне формације и њених саставних делова. Његово минуциозно праћење борбених дејстава иде до навођења имена појединих палих обичних војника и преношења сличних детаља из извора. С једне стране, ово се може учинити претераним и непотребним. С друге стране, многи овакви подаци омогућавају и извођење неких закључака на које аутор у свом фактографском приказу није указао или их је само узгред споменуо.

Због оваквог начина рада аутор је сузио круг потенцијалних корисника своје књиге, која је, да поновимо – плод заиста великог труда. Поред можда претеране фактографије (што може бити и ствар укуса и потреба евентуалног читаоца), као објективна слабост књиге се може навести недовољно коришћење литературе која би описане догађаје сместила у шири контекст рата на простору Србије и Југославије. Библиографија на крају књиге, додуше, наводи више од 70 монографија и шездесетак чланака, али се у фуснотама уз сам текст аутор позива на много мањи број. Ово не значи да није користио сва дела наведена на крају књиге, већ само да се то на основу бележака не може документовати. Поред тога, из списка литературе су изостала нека значајна дела од важности за целовито сагледавање Другог светског рата на простору Србије и Југославије. Тако на пример, нема обимне синтезе Бранка Петрановића *Србија у Другом светском рату* или неких других релевантних радова овог аутора. Нема ниједног дела које се у (посебно хрватској) историографији обично наводи под одредницом „Блајбург“. Поред тога, потпуно су изостали радови који би објаснили идеологију и политику Димитрија Љотића и његовог покрета Збор, који су били иницијатори и духовни предводници СДК.

Из оваквог приступа литератури произилази ауторов редукционистички приступ материји коју обрађује и обимној архивској грађи коју користи. Борбе добровољаца против партизана или четника су обимно обрађене, али не и друга питања. Једно од њих је мотивација људи који су сутупали у СДК (што је само дотакнуто). Друго врло важно питање, које није ни дотакнуто, јесте стварни утицај покрета Збор на идеолошку усмереност и активност СДК. Ово се бар делом могло осветлити да је аутор кренуо у праћење био-

графија макар неких личности о којима говори. Неке од њих су биле врло истакнуте, тако да о њима ипак постоје одређена знања. У недостатку исцрпног прозопографског материјала, и кратки прегледи биографија неколицине истакнутих појединаца који фигурирају у тексту би бар донекле осветлили питање идеолошке усмерености и мотивације дела значајнијих актера. Поред тога, овакве кратке биографије би књигу учиниле занимљивијом, а и објасниле би неке односе и догађаје (нпр. делатност Страхиње Јањића). Уз осталу литературу у којој су овакви подаци расути, лексикон Симе Ђирковића *Ко је ко у Недићевој Србији 1941–1944*, иако оптерећен неким грешкама, аутору је могао послужити као zgodно помагало у том погледу.

Веома важно питање које је аутор највећим делом занемарио је сте питање ратних злочина. Иако на више места спомиње да су добровољци стрељали заробљене партизане или њихове симпатизере (а и обрнуто), само на примеру злогласног стрељања у Крагујевцу у октобру 1941. године аутор се мало опширније бави учешћем СДК у ратним злочинима. У том случају, његов закључак је да добровољци не само што нису учествовали у стрељању већ су помогли да око 2.300 људи буде спасено (53–55). Тај део књиге најбоље показује слабост Перићевог метода, који га у овом случају води равно у апологетику. Недостаје шири догађајни и идеолошки контекст. Да је дат, онда би се видело да то што су добровољци издвојили и спасли део талаца у ствари није никаква посебна заслуга, будући да су Немци ионако имали много већи број талаца него што су намеравали да стрељају (што и Перић исправно наводи). Тако су се добровољци у ствари нашли у морално изузетно штакљивој ситуацији да (су)одлучују о томе ко ће преживети а ко страдати – на основу својих идеолошких преференција. Поред оваквог приказа учешћа СДК у крагујевачкој трагедији, избегавање да се позабави идеолошком позадином СДК, односно усмеравањем пажње само на две његове компоненте (антикомунизам и ексклузивистичко родољубље), аутор елегантно избегава да се позабави и другим изузетно спорним питањем: (су)одговорношћу СДК за истребљење Јевреја у Србији. С друге стране, помоћ коју су добровољци пружили избеглицима из Босне је нашла своје (заслужено) место у књизи. Иако ово проширује наша знања о СДК, то истовремено појачава утисак једностраности.

Овакав редуccionистички приступ питању СДК знатно умањује вредност ове књиге, што је штета: аутор је уложио огроман напор, али је свесно избегао да се позабави неким важним аспектима постојања и деловања СДК. То је књигу учинило с једне стране непотпуном, а с друге стране, на њу оправдано бацило сумњу да припада низу апологетских дела о Љотићевим добровољцима. Иако се она неоспорно може читати и у том кључу, огроман материјал који ја аутор сакупио и фактографска реконструкција је ипак чине вредним доприносом (пре свега војној) историји Другог светског рата на простору Србије и Југославије.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ